

Matthæus VIII, 28 et seqq. Marcus V, 2, et Lucas VIII, 27 referunt quod in sepulchris commorati essent, indomiti, nude incederent, clamarent, se ipsos cæderent, et aggredierentur iter facientes, quæ omnia sunt furiosorum. Hinc ipse Marcus V, 15, et Lucas VIII, 35, adnotant incolas Gadarae invenisse demum dæmoniacum, postquam a Jesu sanatus fuisset *καρπονηύτης*, id est, *sana mentis*; unde innuitur, ipsum amantem prius fuisse. Sic 2. mutus, Matth. IX, 32; Luc. XI, 14, atque cæcus et mutus, Matth. XII, 22, amentes fuerunt, aut saltem melancholici; amens fuit puella, quæ Act. XVI, 16, spiritum Pythonis habuisse dicitur; amens Maria Magdalena, ex qua Jesus, Luc. VIII, 2, septem dæmonia eiecit; sic ceteri de quibus nulla symptomata narrant. Ergo.

Resp. N. A. quod nullo idoneo documento fulcitur. Ad 1. probat. D. Quæ tamen ab ipsa dæmonis præsentia profluerent, Tr. vel C. Amentis indicia tantum naturalis N. Obstat enim, quominus id dicamus, tum Christi agendi ratio, tum apertius evangelistarum loquendi modus; tum denique obstant adjuncta cetera, quæ loc. cit. referuntur; nescio an tantum roboris inesse potuerit furiosis illis, ut compedes et catenas, quibus vinciebantur, dirumperent; vel ut grex bis mille circiter porcorum unanimi veluti impetu in mare ita sese præcipitaret, ut suffocaretur (1). Nihil porro officit, quod dicitur de *sana mente*, nam hujusmodi voce non exprimitur, nisi reditus hominis istius ad statum pristinum, ut patet ex contextu.

Ad 2. N. Mirum sane est et prodigio simile, quod omnes prorsus ea ætate eadem laborarint amentia, ut omnes sibi persuaderent se esse a dæmone obsessos, seu ut placet Jahnio, a defunctorum anima-

(1) Ridicula plane est hujus loci expositio, quam tradit Frid. Rosenmüller in *scholii* suis, in hunc locum. *Quidquid sit*, inquit (de abyssis), *semper tenendum est hoc, hominem illum putasse se ipsum esse malum quendam genium, et rogasse, ne Jesus eum impediat, quominus porro operaretur. Audiverat homo miser commorationem dæmonum esse in tartaro, rogat igitur Deum, ne eum in tartarum mittat. Cupit homo hoc morbo correptus in gregem ferri, et stragem edere inter porcos.... unde velut astro agitata agros percurrit, gregemque præcipitem dat.* Si hoc non sit Scripturam pervertere lectoremque ludificare. quid sit, plane me ignorare fateor. Unde 1. didicit Rosenmüller putasse hominem illum se malum genium esse? Hoc ipse de suo addidit. 2. Unde didicit eundem hominem cupivisse in gregem ferri et stragem edere, cum tres evangelistæ unanimiter id referant de spiritibus, qui deprecabantur Jesum, ut mitterentur in porcos et in eos introirent? 3. Unde denique didicit eundem hominem astro agros percurrere et præcipitem gregem dedisse, cum e converso iidem evangelistæ referant, spiritus introisse in porcos, unde grex universus in mare periit, homo autem consedit ad pedes Jesu suis vestibus indutus suæque mentis compos? 4. Nonne a vero admodum distat, quod ad unius vel, si placet, duorum hominum incursum bis mille porci in mare sese præcipites dederint, cum vix de paucis id credibile esse posset? Tales porro sunt sapientissimi isti critici, qui ne præconcepta iudicia abjiciant, ejusmodi absurda proferre non venturunt; et Jahn ipse eos alacer ac morigerus describit!

bus exagitatos (1). Sine tabulis et testibus, refragante præsertim Scriptura, horum nihil admittimus.

II. Obj. Jesus, apostoli, et sacri scriptores non potuerunt voces, quæ de dæmoniacis sunt, in sensu proprio usurpare. Etenim 1. Jesus et apostoli docent, omnia ac peculiaria quæque, quæ ad homines referuntur, ab ipso Deo gubernari; non potuerunt itaque ejus esse sententiæ, ut crederent dæmones (sive animæ defunctorum sive alii mali spiritus intelligantur) hominibus tot tantaque mala inferre, aut Deum talia permittere; quia 2. hæc de dæmoniacis opinio ex idololatria orta est, in qua dii cœlestes mundi administrationem spiritibus inferioris ordinis et defunctis quoque animabus reliquissis dicebantur. 3. Quod si Jesus non diserte edixit, dæmoniacos non affligi a dæmonibus, sed morbo laborare, item nec diserte edixit dæmoniacos non laborare morbo naturali, prout sadducæi contendebant, aut non a dæmonibus, id est, ab improbis animabus defunctis ut pharisæi prædicabant, sed a diabolo vexari, prout contendunt, qui nostra hæc ætate assentunt dæmoniacos fuisse a diabolo obsessos. Jesus autem 4. neutrum diserte edixit, quia quæstio hæc ad pathologiam spectat, quam enucleare medicorum est. Apostoli vestigiis magistri insisterunt, nisi mutatis adjunctis, quibus Joannes et Paulus in Minori Asia permoti sunt, ut a verbis, quæ alias de dæmoniacis usitata erant, abstinerent; 5. quanquam hujus opinionis oppugnatio in illis regionibus, in quibus adhuc vigeat, vix quidquam profuisset, ut saltem Jesum et Apostolos in prolixas disputationes detraxisset, et a prædicatione eos avocasset (2). Ergo.

Resp. N. A. Ad 1. probat. D. Si dæmonum obsessio cum divina providentia conciliari non posset, C. si possit conciliari N. Posse autem apprimè conciliari, evincimus 1. ex facto. Dantur enim ex dictis in probationibus veri dæmoniaci; ergo dæmoniaci conciliari possunt cum divina providentia. 2. A simili: divinæ providentiæ non repugnat permittere, ut dæmones hominibus noceant in bonis corporis ac

(1) Ita plane arbitratur Jahn, auctoritate ductus Josephi, qui *De bello judaico*, lib. vii, cap. 6, § 5, scribit: *Τὰ γὰρ κελούμενα δαίμονια, τὰ ὅσα δὲ ποιεῖν ἐστὶν ἀνθρώπων πνεύματα, τοῖς ζῶντι ἐισδύμενα*, id est, *Nam quæ dæmonia vocantur; hæc malorum hominum spiritus sunt.* Hujus quidem opinionis meminit s. Joan. Chryst. Hom. cit. in cap. 8. s. Matth. Sed hæc non nisi privata et paucorum opinio fuit, neque unquam universalis aut popularis facta est. Quare vel ab ipsis rationalistis rejicitur. Sane Wegscheider, § 104, n. a, scribit: *Sed ea sententiæ quam nuper denuo protulit, Jahn, dæmones in N. T. commemoratos ab Angelis malis et a diabolo esse probe distinguendos, ac fuisse pro animis mortuorum hominum improborum habitos, vel uno quidem N. T. dicto probari nequit.* Vid. H. A. Schott. Pr. Sententiæ, quæ nuper fuit propugnata de iis naturis, quæ in lib. N. T. *δαίμονες* audiunt, ab Angelis malis et satana prorsus distinguendis, examinatur, 4. Jenæ, 1821. Attamen Dr. Paulus in opere *Das Leben Jesu*, seu, *Vita Jesu Christi*, lib. 1, p. 217, similem illius sententiam professus est. Cfr. Maldonat. in cap. 8 s. Matthæi.

(2) Jahn, *Archæol. biblica*, § 197.

bonis externis, ut patet ex historia Job, imo ut homines inducant per tentationes ad peccatum; ergo non repugnat, imo multo minus repugnat divinæ providentiæ permittere, ut hominum corpora pervadant. 3. A jure: vel enim homines illi, quorum corpora dæmones invadunt, justi sunt aut peccatores. Si peccatores sint, potest Deus id permittere in pœnam; si justi, ad ipsorum exercitationem et meritum.

Ad 2. sive ad confirm. N. Sed provenit ex facto ipso, ut patet ex iis, quæ in Scripturis referuntur sive veteris sive novi Testamenti. Hebræi profecto ex idololatria hanc opinionem non hauserunt. Quod additur de defunctis animabus, si quidem aliquando viguit ejusmodi opinio, non fuit nisi paucorum.

Ad 5. N. Satis enim diserte Christus edixit dæmoniacos affligi a dæmonibus, sive cum ipsis præcepit, ut exirent a corporibus, quæ obsidebant, eisque præcepit, ne amplius in ea ingrederentur (1); sive cum præcepit eis, ut tacerent (2); sive cum eis comminatus est (3); sive demum, ne singula prosequamur, cum eis permisit, ut ingrederentur in porcos (4); quo quidem uno facto evidentiùs ostendit sadducæis, dari reipsa spiritus, a quibus homines exagitarentur, quam alio qualicumque argumento (5). Quod si his non cedunt neoterici biblici, nescio quibus demum cedant.

In eo vero quod adversarii subjiciunt: *qui nostra ætate contendunt a diabolo vexari dæmoniacos*, sese admodum imperitos ostendunt; quum nunquam ad hæc ferme tempora quispiam negaverit, dæmoniacos a diabolo vexari; ipsi tamen hanc universalem et constantem sententiam traducunt velut peculiarem temporis nostri opinionem.

Ad 4. N. gratuitum et falsum suppositum, ut constat ex dictis; item negamus, ut ex dictis liquet, Joannem et Paulum in Asia minori viam iniisse ab ea longe diversam, quam Christus et apostoli tenuerunt. Hæc enim signata ac somnia sunt adversariorum, qui reipsa hæc semper oberrant chorda, quod nempe dæmoniaci ab ægrotis aut insanis non discrepent.

Ad 5. N. Congeriem harum assertionum, quæ nullum aliud fundamentum habent præter præposteram adversariorum opinionem. Jesus præterea et apostoli nunquam disputarunt, sed divinam proposuerunt doctrinam omnibus credendam, quam signis confirmabant. Si qui essent qui non acquiescerent, illos prorsus dimittebant. Per viam enim auctoritatis incedebant, non autem disputationum; has quippe hæreticis reliquerunt.

III. Obj. 1. Nullum occurrit symptoma in dæmoniacis, quod medici non animadvertant in melancholicis, epilepticis, furiosis et amentibus (6). 2. Petrus

(1) Marc. ix, 14.

(2) Marc. i, 34; Luc. iv, 41.

(3) Marc. i, 25, 45; iii, 12, etc.

(4) Matth. viii, 32; Marc. v, 15; Luc. viii, 32.

(5) Cfr. Maldon. in cap. 8, Matth. v, 51.

(6) Ita quidem Joan. Bapt. Sylvaticus in opere: *Institutio medica de iis, qui morbum simulant, deprehendendis*, cap. 17, Francof. ad Moenum, 1671, qui

de Abano ex fide cujusdam medici refert, mulierem quamdam illiteratam melancholicam latine locutam fuisse, et quidem concinne; at simul ac mentis compos iterum est facta, dicendi facultatem omnino amisit (1). Idem refert Pomponatus de alia femina eodem morbo laborante, quæque diversa idiomata loquebatur (2). Hinc 3. fit nulla dari certa signa ad discernendos veros dæmoniacos ab imaginariis, et 4. frequens proinde deceptio contingit. 5. Experientia ipsa docet dæmonum occurriones ibi plerumque contingere, seu prædicari, ubi major hominum ignorantia majorque viget superstitio; et ubi fervidiores exorcistæ sunt, ibi frequentiores inveniuntur obsessi. 6. Nec aliter fieri potest, cum Christus per passionem suam omnem dæmonibus potestatem ademerit, prout ipse testatur, Joan. XII, 31, dicens: *Nunc princeps hujus mundi ejicietur foras.* Ergo.

Resp. ad 1. N. Siquidem plura occurrunt in veris dæmoniacis signa, quæ in suis lunaticis, melancholicis aut epilepticis haud reperirent medici utut peritissimi, quæque indicantur in rituali Romano (3), ac fusius recensentur a theologis, ex. gr. si non unum aut alterum verbum proferant, sed diu sapienterque ignotis linguis loquantur, aut ignota lingua loquentem perite intelligant; si occulta et remotissima pandant, quæ ab ipsis sciri nulla ratione naturali potuerint; si vires supra naturam ostendant, ut ingentia pondera atollere, per aerem volitare, præcepta tacita ac præsertim mentalia intelligere, etsi distantibus in locis sit exorcista, ut nec videri a dæmoniacis possit vel audiri, etc. (4). Addendum præterea est, 1. quod, etiamsi

etsi aperte ac directe non inficietur dæmonum obsessiones, attamen sub obtentu exaggerandi difficultatem, quæ inest in detegendis simulatis dæmoniacis, omnia, quotquot potest, congerit argumenta, ut demonstret nullum signum certum dari, quo veri dæmoniaci a simulatis, seu morbo laborantibus dignoscantur. Quod quidem argumentum fuscè prosequitur, nec quidquam intentatum reliquit, ut finem suum obtineret.

(1) Arist. *Probl.* 50 select. probl. 1.

(2) *De incant.* cap. 10.

(3) Tit. *De exorcizandis obsessis*, ubi inter cetera documenta istud habetur: *In primis ne facile credat (exorcista), aliquem a dæmone obsessum esse; sed nota habeat ea signa, quibus obsessus dignoscitur ab iis, qui vel atra bile, vel morbo aliquo laborant. Signa autem obsessis dæmonis sunt ignota lingua loqui pluribus verbis, vel loquentem intelligere: distantia et occulta patefacere; vires supra ætatis sui conditionis naturam ostendere; et id genus alia, quæ cum plurima occurrunt, majora sunt indicia, etc.*

(4) Curtius Sprengel, profess. in Univers. Hall. in opere: *Storia prænatica della medicina, tradotta dal tedesco*, tom. vi, § 25 et seqq. Venet. 1815, plures recenset medicos, qui adversus Wierum insurrexerunt ad adstruendam veritatem obsessionum dæmoniacarum, cujusmodi inter ceteros sunt Geor. Pitiorius, Guill. Adolphus Schribonius, Thomas Erastus, Joan. Matth. Durastante Maceratensis, ipse Paulus Zacchia primus auctor seu parens *Medicinæ legalis*, Hieronym. Cardanus, Ambros. Paré, Joan. Langius, Livin. Lemnius, Joan. Bondinus, alique perquam multi etiam inter recentiores cum catholicos tum protestantes. Etsi vero Sprengel tum ibi tum tom. x, § 157 et seqq. rideat spernatque omnes dæmoniacas ope-

nullum signum seorsim sumptum per se sit omnino certum, tamen cum plura concurrunt, haberi possit certitudo moralis. 2. Etsi, quæ signa habentur in obsessis Evangelii, non essent per se certissima, eos tamen obsessos fuisse credendum esset ex auctoritate scriptoris sacri. 3. Quod signa solide probabilia sufficiant, ut quis exorcizetur, prout contingit in morborum cura.

Ad 2. D. Qui tamen ex aliorum fide nec tamen satis firma ea referat, C. idonea auctoritate innixus N. Quod si Pomponatus se oculatum testem exhibet, nihil tamen determinati refert, quomodo scilicet, per quantum tempus, cum quanta grammaticarum legum integritate id ab illa muliere factum fuerit, et an præter naturalia, supernaturalia remedia in subsidium vocata fuerint (1). Fieri enim potest, ut aliquis possit eodem tempore obsessus esse a dæmone, et morbo melancholico laborare. Nam *melancholia dicitur balneum diaboli*.

Ad 3. N. Recolantur nuper dicta in resp. ad primam difficultatem.

Ad 4. D. Ex defectu prudentiæ ac peritiæ in signis certis ac dubiis distinguendis, C. debita peritia adhibita ac necessaria prudentia, quali opus est in tanti momenti N. (2). Attamen non ita facilis est deceptio; et, si interdum etiam prudentes decepti sunt, quid inde? Debemusne ideo negare, quod Scriptura testatur? An, quia spuris nummis et cauti homines quandoque decipiuntur, ideo veri nummi nulli sunt?

Ad 5. N. Nam quovis tempore ejusmodi infestationes contingunt, ut ex certissimis documentis constat, quæque in dubium revocari nequeunt, quin omnes sanioris critices regulæ abjiciantur (3).

Ad 6. N. Ad probat. D. Princeps hujus mundi ejicietur foras per fidem et credentium animis, tum in resp. ad 2. Sed nec omittendum est, non ita pridem opus prodixisse, cui titulus: *Geschichte der Besessenen*, etc. seu, *historia de obsessis recentiorum temporum*, Jusini Kerner, cum animadversionibus L. A. Eschenmayer circa possessionem et magiam, Karlsruhe 1853, cum privilegio regis Württembergensis, in quo auctores isti Protestantes, certissimis eventis seu factis recentiorum temporum productis, ostendunt possibilitatem et realitatem obsessionum, efficaciam exorcismorum et invocationis SS. nominis Jesu, orationis et fidei, et (quod magis mireris in auctoribus protestantibus) necessitatem confessionis peccatorum ad eorumdem veniam obtinendam. *Moderna philosophia*, inquit Eschenmayer, *huic sententiæ de molimine et machinationibus spirituum in mundo humano et de efficacia orationis et fidei adversus eos propitiâ non est; et sub prætextu quod obsessiones cessaverint, et debeat modus imponi abusibus, tollit bonum usum*. Deinde pergit argumentis ex intima philosophia petitis ostendere eorumdem obsessionum veritatem omnesque disjicit difficultates, quas opponunt adversarii ex idea fixa, simulatione, nervorum anomalia etc. acumine philosophico-christiano. Aliud præterea opusculum in lucem emissum est hoc ipso anno (1855), cui titulus: *Lapsus et redemptio, seu opera satanæ et ecclesiæ potestas*; in quo thema Kernerii et Eschenmayeri ad sensum catholicum evoluitur argumentis theologico-dogmaticis; cfr. *Schweizerische Zeitung*, etc. seu *Helvetiæ ephemer. eccles.* 5. decemb. 1855, pag. 859.

rationes, non est tamen cur propterea moveamur; hic enim incredulus auctor, ut plurimum eas narra-
tunculas, quæ ad hanc quæstionem spectant, mutuatur ex *Bibliotheca univers. Germanica*, quam alibi diximus non fuisse sub finem sæculi superioris nisi instrumentum ad incredulitatem omnique generis impietatem convendendam; cfr. idem op. cit. tom. x. § 157, ubi sententiam suam significat circa curationes prodigiosas, omnia vera ac falsa permiscet, ut miracula omnia e medio tollat.

(1) En verba Pomponatii, loc. cit.: *Verus sum testis quod Galgerandus, medicus tempestate nostra celeberrimus in urbe nostra Mantuæ, uxorem cujusdam Francisci Magretii sutoris tali modo (atræ bilis) laborantem (loquebatur enim secundum diversa idiomata) curavit, et perfecte*. Sed cfr. de his Tartarotti, *Del congresso notturno delle Lammie* lib. II, cap. 9. § 6.

(2) Cfr. Bergier, *Dict. Théol. art. Démoniaque*.

(3) Vid. Eduar. Corsini, *Instit. philos.* tom. IV, disp. II, cap. I, n. 5.

(4) *Tract. Lu in Joan.* II, 7 et seqq.

rentur? Quomodo ibid. XIX, 12, spiritus nequam egrediebantur, cum deferrentur sudaria et semicinctia Pauli? Ubi, narratur, quod pariter cum quidam exorcistæ judæi expellere vellent dæmones in nomine Domini Jesu, quem Paulus prædicabat, *respondens autem spiritus nequam, dixit eis: Jesum novi, et Paulum scio; vos autem qui estis? Et insitiens in eos homo, in quo erat dæmonium pessimum... involuit contra eos, ita ut nudi et vulnerati effugerent*. Quorsus demum in ecclesia exorcistatus institutus?

Dices: 1. Exorcismi perniciosi sunt, eo quod superstitutionem et credulitatem fovent. Quod 2. si reipsa dæmones possent hominum corpora invadere, vix aliquis immunis esset ab ejusmodi infestatione. Demum 3. intelligi nequit, qua ratione dæmones possint ita corpus invadere, ut ad instar animæ illud moveant et ad operandum impellant. Ergo.

Resp. Ad 1. N. Quin potius, etiam in adversariorum hypothese de læsa phantasia, valde conferunt ad eam corrigendam (1).

Ad 2. D. Si dæmones non subjicerentur divinæ providentiæ, Tr. secus N. Scimus enim absque divino nutu eos nec potuisse in porcos ingredi.

Ad 3. Resp. 1. Tr. Etsi enim id daremus adversariis, contra facta ignorantia nostra nihil efficit. Resp. 2. Negamus ad instar animæ dæmones agere in corpora; anima enim est principium intrinsecum nostrarum operationum, dæmon extrinsecum (2).

(1) Cfr. Bergier, *Dict. Théol. art. Démoniaque*.

(2) Cfr. Calmet, *Dissert. de obsessibus et possidentibus corpora dæmonibus*, præmissa ejus comment. in *Evang. s. Lucæ*. Nec omittendus S. Th. qui p. I, q. III, a. 2., ostendit dæmones in animam obsessi directe non agere, sed solum indirecte; observat enim non posse Angelum (ideoque et dæmonem) movere voluntatem nisi ab exteriori, per modum suadentis, et per concitationem passionum, ut ipse loquitur, tum ibid. in corp. tum in resp. ad 2. Sed nec omittendum est, non ita pridem opus prodixisse, cui titulus: *Geschichte der Besessenen*, etc. seu, *historia de obsessis recentiorum temporum*, Jusini Kerner, cum animadversionibus L. A. Eschenmayer circa possessionem et magiam, Karlsruhe 1853, cum privilegio regis Württembergensis, in quo auctores isti Protestantes, certissimis eventis seu factis recentiorum temporum productis, ostendunt possibilitatem et realitatem obsessionum, efficaciam exorcismorum et invocationis SS. nominis Jesu, orationis et fidei, et (quod magis mireris in auctoribus protestantibus) necessitatem confessionis peccatorum ad eorumdem veniam obtinendam. *Moderna philosophia*, inquit Eschenmayer, *huic sententiæ de molimine et machinationibus spirituum in mundo humano et de efficacia orationis et fidei adversus eos propitiâ non est; et sub prætextu quod obsessiones cessaverint, et debeat modus imponi abusibus, tollit bonum usum*. Deinde pergit argumentis ex intima philosophia petitis ostendere eorumdem obsessionum veritatem omnesque disjicit difficultates, quas opponunt adversarii ex idea fixa, simulatione, nervorum anomalia etc. acumine philosophico-christiano. Aliud præterea opusculum in lucem emissum est hoc ipso anno (1855), cui titulus: *Lapsus et redemptio, seu opera satanæ et ecclesiæ potestas*; in quo thema Kernerii et Eschenmayeri ad sensum catholicum evoluitur argumentis theologico-dogmaticis; cfr. *Schweizerische Zeitung*, etc. seu *Helvetiæ ephemer. eccles.* 5. decemb. 1855, pag. 859.

PROPOSITIO II. — *Jure merito leges sancite sunt adversus superstitiones cum dæmone commercia.*

Nonnulli inter ipsos catholicos contenderunt, omnino non dari realis magiæ existentiam aliaque superstitiones cum dæmone commercia, ex. gr. divinationes, sortilegia, incantationes, philtra, aliaque ejusmodi, quæ fuscæ ac late persequuntur, qui de dæmonologia pertractarunt (1); alii inter eosdem catholicos saltem in dubium hæc superstitiones commercia revocarunt. Ex istorum sententiâ, cui increduli accesserunt, quæcumque de superstitionibus ejusmodi commerciis dicuntur, repeti debent vel ab ignorantia rerum physicarum, vel ex facinorosorum hominum quorundam vafritie vel phantasiæ ludibrio, præsertim quæ de congressu cum dæmone, de sagis et lamiis vulgo circumferuntur, vel demum a scelestis quorundam conatibus (2).

Communis tamen sententiâ, quæque, spectatis ipsius fundamentis, certa videtur, ita ut absque aliqua temeritatis nota in dubium revocari nequeat, docet talem dari commercii existentiam, quæ nitatur pacto sive expresso sive tacito cum dæmone (3).

(1) Diversas magiæ species enumerat inter alios Bergier, *Dict. Théol. art. Magie*. Plura de his congesta reperies in opere *Malleus maleficorum*, Henrici institoris et Jac. Sprenger, Ord. Præd. In eadem collectione continentur plures aliorum auctorum tractatus de eodem argumento, vol. 5, in 4, Lugd. 1669.

(2) Inter ceteros cfr. March. Scipio Maffei in duobus operibus, quorum priori titulum fecit *Arte magica delegata*, alterum vero inscripsit *Arte magica omnichilata*, de quo auctore vid. Nicolai, Soc. Jesu, *Dissert. e lezioni di sacra Scrittura*, tom. VIII, lez. VII, sul libro dell' Esodo, Firenze 1763. Sic Tartarotti, *Del congresso notturno delle Lammie*, Rovereto 1749; qui tamen non videntur impugnasse nisi *artem magicam proprie dictam*, aut nocturnos lamiarum congressus; alii vero ulterius progressi sunt.

(3) Cf. Martin. Delrio, *Disquisit. magicæ* lib. II, q. I et seqq. Quod quidem opus variam plane diversis temporibus subitit fortunam. Quum in lucem prodit, adeo sibi eruditorum suffragia conciliavit, ut non solum catholici, sed ipsi protestantes ipsum adseverint tanquam normam processuum contra sagas, ita ut amare conquereretur Christ. Thomasius circa annum 1712, et scribere non dubitaverit: *Pene omnes jurisconsulti protestantes hunc auctorem exscribere solent*; quæ res maxime damnanda illi videtur, quod Delrio Lutherum et lutheranos ac reformatos cum impudentia et virulentia maxima traducit; vid. Thomasii opus *De orig. processuum inquisitorii contra sagas*, § 81, nec non *De crimine magiæ*, § 21, 45, 49. Deinde adversarios quamplures tum inter catholicos tum inter protestantes nactum est. Nunc vero cum pluribus aliis ejusdem argumenti scriptis jacet. Cfr. præterea Joan. Bapt. Thiers, *Traité des superstitions*, Paris 1697, tom. I, liv. II, ch. 4 et suiv. et liv. III, ch. 1 et suiv.; P. Le Brun, *Hist. critiq. des pratiques superst.* Paris 1702, tom. II, liv. VI, etc. qui tamen non semper satis criticum se exhibet, Protestantibus multo magis quam catholicis, ut fatetur Wierus, persuasum erat de hoc hominum cum dæmonibus commercio. Cfr. in *Apologetico*, § 4, p. 582. Nec desunt ex recentioribus qui eidem sententiæ adhaereant, inter ceteros Eschenmayer, in opere cui titulus *Religionsphilosophie*, seu, *De philosophia religionis*, Tubingæ 1822, § 86 et seqq.; Mayer, *Blätter für höhere Wahrheit*, id est, *Folia pro sublimiori veritate*, Summ-

Ceterum antequam hujus sententiæ fundamenta exhibeamus, notandum est nos non defendere *artem magicam proprie dictam*, nec congressus Sabati cum Diana (quorum fides a canonibus potius reprobatur), nec negare nos plurimas hac in re illusiones fuisse, imo ut noxiam reprobare nimiam in his credulitatem. Jam vero in dubium vocari non posse, quin sic expositæ communi sententiæ solida fundamenta sint, facile evincimus.

Etenim ipsi favent argumenta intrinseca et extrinseca validissima. Ac primo quidem argumenta intrinseca sunt ipsa rei, de qua agitur, possibilitas, data enim semel dæmonum existentia eorumque malefica indole, quid impedit, quominus ipsi, Deo sic permittente, pacta ineant cum pessimis hominibus ad eorum perniciem, ac mirabilia operentur? Tum ejusdem verisimilitudo, spectata cupiditatum vi ac in malum proclivitate, ex quibus tales superstitiones originem suam capiunt. Argumenta vero extrinseca sunt, 1. quæ in Scripturis leguntur de magis, veneficis, pythoneis, etc. ex. gr. Exod. VII et VIII, ubi referuntur mira patrata a sapientibus et maleficis Pharaonis, qui per incantationes ægyptiacas et arcana quædam fecerunt similiter ac fecerant Moyses et Aaron (1); tum I Reg. XXVIII, ubi Endorea pythoissa exhibetur exercens necromantiam (2) Sic in Novo Fœdere, Act. VIII, mentio fit de Simone mago samaritano, qui *nullo tempore magiis suis urbes integras ludificaverat*, ut prætermittam Elymam magum, quem, Act. XIII, Paulus excæcavit; ibid. XVI, 16, sermo est de puella habente *spiritum pythionem*, quæque ejus ope artem divinatoriam exercebat, quæ species magiæ est (3). 2. Consensus uni-

lung. (collectio) VII, p. 208 et seqq. Frankf. 1826; Knapp, *Vorlesung über den evangelischen Glauben*, id est, *Prælectiones de fide evangelica*, pag. 595 et seqq. Halle 1827.

(1) Clericus in *Comm. in hunc loc.*; Leig, *Défense de la relig.* tom. V, p. 141; Clark. in opere ejusd. tituli, tom. III, p. 390 et tom. III operis: *De l'exist. et des attributs de Dieu*, p. 157; Stackouse, *Traité complet de Théologie spécul.*, etc. tom. I, p. 391, pro certo habet ibi agi de vero dæmonum commercio et diabolica operatione, innixi potissimum verbis Deut. XIII, 1 et seqq. et Matth. XXIV, 24, qui profecto superstitionis credulitatis argui non possunt. Hanc pariter diabolicam operationem admittit Car. Rosenmüller in *scholiis* ad hunc loc., ubi non solum rejicit, Michaelis aliorumque interpretationem, qui arti magorum hic relata adscribunt, sed confutat Eichhorn, qui in *Comment. Egypti anno mirabili*, in *Commentar. Societ. reg. scient. Göttingæ recent.* vol. IV, impudenter veritus non est eandem artem circulatoriam Mosi adscribere, dum coram Pharaone virgam projecit, quæ in serpentem conversa est.

(2) Quod accurate notavit ipsemet Van dale, qui lib. *De divinationibus idololatricis*, cap. 9, scribit: *Non solum ita fuit ista ἐγγοεργία, dum respondebat scilicet; verum et maga ex illorum numero, qui se mortuos ex sepulcris excitare atque in lucem reducere prætendunt*.

(3) Cfr. Baltus, *Suite de la réponse à l'histoire des oracles*, I part. ch. 14, ubi ostendit certissimis documentis, tum ex sacris tum ex profanis auctoribus depromptis, vocem *pythionem* designare eos, qui spiritui diabolico edocti dicuntur, et artem divinatoriam, qua

versalis, qui apud omnes populos viguit, cui non solum vulgus imperitum, sed et ipsi philosophi fidem adhibebant (1). 3. Auctoritas gravissimorum scriptorum, qui non tantum artis magicæ mentionem faciunt, sed insuper ejusdem originem aperiunt. Eusebius, *Præp. evang.* lib. V, capp. X et XI, hæc scribit: *Jam vero non alios ab initio muleficæ artis magistros quam ipsamet egregia numina fuisse constat. Qui enim isthæc homines aliter nosse potuissent, nisi demones iis res ipsi suas aperuissent, et quibus quisque vinculis constringantur, indicassent? Quod confirmat testimonio Porphyrii, qui in opere De oraculis hæc testatur: Neque tantum instituti sui rationes, aut cetera, quæ a nobis commemorata sunt, verum etiam, quibus ipsi (dii) rebus aut delectentur, aut vinciantur, imo quibus etiam cogantur, indicantur, etc. (2). Ita pariter s. Augustinus, De doctrina christ. commemorat consultationes et pacta quædam significationum cum demonibus placita atque soderata, qualia sunt molimina magicarum artium (3), et alibi passim. S. Hieronymus præterea in vita s. Hilarionis refert virginem a philtro liberatam (4).*

His præmissis, quibus opponi non potest nisi insipientis pyrrhonismus aut effrenis impudentia, gradum facimus ad breviter adstruendam veritatem nostræ propositionis adversus incredulos et ecclesiæ catholicæ hostes.

Leges illæ jure meritoque sanctæ dicendæ sunt, quæ homines coercent ab immani ac nefario scelere, seu potius perenni scelerum ac flagitiorum fonte; tales porro sunt leges late sive in Scripturis a Deo ipso, sive ab ecclesia adversus magos, maleficos aliosque diversas superstitiones exercentes. In Scripturis enim. Exod. XXII, 18, Deus ipse præcepit populo suo: *Maleficos non patieris vivere*; ac rursus, magicæ species est, exerebant. Sane vocem hebraicam *מכשפים* qua utitur Moses Lev. xx, 27; Deut. xviii, 11, nec non Isaias XIX, 3, constanter *לxx* verterunt *εργαστριμους*, seu *ventriloquos*, at significatione diversa ab ea, qua nos eandem vocem usurpamus, sed ad designandos homines demoniaco spiritu agitato; ut patet ex Plutareho, lib. De defect. oracul. et Hesychio, qui vocem *πιδωσ*, in suo *Diction.* reddit *εργαστριμους*; sic pariter Suidas: *εργαστριμους. εν νυν πιδωσα καλοουσι.* Nullum proinde dubium esse potest, quin per illam puellam in Actis significetur persona spirito demoniaco correpta seu agitata.

(1) Cfr. Bergier, *Dict.* art. cit.; Baltus, *Défense des SS. Pères*, liv. III, chap. 2 et suiv.; Cudworth, *Syst. intell.* cap. 5, § 1, pag. 82 et seqq.

(2) Lib. cit. sub finem, cap. 10: *Και μηδὲ δὲ δασκαλοὶ τῆς κακοτήρου γρητείας, αὐτοὶ γε πρώτοι οἱ γενναῖοι θεοὶ κατεστῆσαν πῶθεν γὰρ ἀνθρώποις ταῦτα παρῆν εἶδέναι, ἢ τῶν δαιμόνων αὐτῶν τὰ περὶ αὐτῶν ἐξεπῶντων, καὶ τοὺς καταδῆσμονος κατ' ἀλλήλων ἐξηγορευκῶτων;* Et cap. 2 initio: *Ὁ μόνον δὲ τῆν πολιτείαν αὐτῶν αὐτοὶ μεμνηρῶσαι, καὶ τὰ ἄλλα τὰ εἰρημῆνα ἄλλὰ καὶ τισὶ γράφουσι, καὶ κρατοῦνται, ἀπηγόρευσαι, καὶ τισὶν ἀνομαζόνται.* Aliaque plura in eadem rem tum capitibus cit. tum in seqq. congerit Eusebius ex antiquorum testimoniis, quæ ibidem recoli possunt.

(3) Cap. xx, n. 30 et seqq. edit. Maur.

(4) Num. 21, edit. Vallarsii. Ibid. vero plures alias maleficiorum dissolutiones commemorat. Cfr. s. Thom. 2, 2, q. 95, a. 4, et ibid. q. 122, a. 2, ad 3.

Lev. XIX, 31: *Non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini*; item ibid. XX, 27: *Vir sive mulier, in quibus pythonicus vel divinationis fuerit spiritus, morte moriantur*; et apertius etiam Deut. XVIII, 10: *Nec inveniatur in te, qui lustrat filium suum aut filiam, ducens per ignem, aut qui ariolos sciscitetur, et observet somnia atque auguria, nec sit maleficus nec incantator, nec qui pythones consulat, nec divines, aut quærat a mortuis veritatem.* Consonat ecclesia, ut patet tum ex diversis legibus, quæ in jure canonico occurrunt, inter quas celebris est constitutio Innocentii VIII data anno 1484 (1), tum ex Constitutione Sixti V, *Cæli et terræ creator*; in qua eos damnat, qui sortilegiis et superstitionibus non sine demonum saltem occultia societate aut tacita pactione operam dare non verentur; et paulo infra vehementius illos urget, qui etiam expressa cum diabolo pactione nefarias magicæ artis incantationes adhibent. Hanc artem damnavit etiam Gregorius XV, in Constitutione *Omniotentis Dei*.

Si enim admittitur, quæ undique patet, veritas seu realis existentia istius diabolici commercii, tunc nulla dubitatio superesse potest de justitia ejusmodi legum, quibus atrox adeo crimen compescitur. Si vero superstitiones istæ in sola vulgari opinione, in emotæ phantasie ludibriis existere censeantur, rursum inde apparet earumdem aequitas legum, quibus nefarii ausus et conatus compescuntur facinorosorum hominum, qui tale diabolicum commercium percontant, vel sibi arrogant cum ingenti tum religionis tum societatis pernicie. Dixi *religionis*, quia ut plurimum polytheismo atque idololatria se polluant, qui ejusmodi superstitionibus dant operam, a quibus magia cum suis surculis originem primam habuit; dixi *societatis*, quia pariter ut plurimum ad malum finem, seu ut noceant, qui ejusmodi artem exercent, seu potius exercebant, eam adhibent; tum etiam quia ignorantia, credulitate, terribus popularibus abutuntur seu abutebantur ad populos in re gravissima decipiendos ac perturbandos. Inde profluxerunt etiam leges civiles tum apud ethnicos tum apud Christianos, quas protestantes ipsi retinuerunt ad ejusmodi delicta plectenda (2). Quacumque proinde ex parte

(1) Cfr. *Bullar. roman.* Caroli Coequeles, tom. III, pag. 190, Romæ 1745.

(2) Quin singulas leges contra ejusmodi delicta olim late recenseamus, satis sit afferre, quæ Caj. Filangieri in op. *La scienza della legislazione* tom. IV, cap. 45 circa finem declamantis in modum, ut solet, scribit; « lo non parlo delle pene, che si trovano minacciate contro la magia ed il sortilegio. Il comune diritto ci offre su quest'oggetto leggi di sangue e di fuoco. Le leggi principali della maggior parte delle nazioni europee non hanno di che invidiare riguardo a questo punto la ferocia di quelle del moribondo impero. » Has omnes leges contra magos, veneficos etc. collegit Jos. Maria Maraviglia in sua *Pseudomantia veterum et recentiorum explosa*; Tartarotti in app. ad opus suum: *Congresso notturno delle lammie* in respons. ad Reginaldum Carli prof. patavinum os-tendit leges ejusmodi in maleficis latas ab Ægyptiis, Græcis atque Romanis fuisse, idque evincit auctoritate Ern. Floerkii, *De crimine conjurationis spirituum*

spectentur ejusmodi leges et in qualibet hypothesi, constat non nisi sapienter ac jure eas fuisse constitutas.

DIFFICULTATES.

Obj. 1. Leges, quæ nullum objectum reale habent, inanēs prorsus sunt ac perniciosæ. Tales vero sunt leges late adversus magiam ac varias ejus species, tum præsertim adversus sagas ac lamias, quibus 2. factum est, ut per tot secula superstitiones alerentur ac insaniam, turpissimis nefariisque facinoribus ansa et occasio præberetur. 3. Innumeras prope innocentes victimas ferrum aut rogos ubique fere locorum ad plura secula absumpsit (1), 4. quæ quidem mala ulterius prolata fuissent, nisi philosophica lux adfulsisset, quæ demum regnum illud diabolicum, cujus formam historiamque omnes fere gentes invicem inter sese communicaverant, destruxit, ac 5. revocavit ad quandam malorum et physicorum et moralium congeriem, quibus virtus nostra tentatur atque exercetur, 6. monuitque, ut quis christianus non malum genium extra se positum quærat, sed in suo animo, id est in suis pravis cupiditatibus, quæ rectæ rationis imperio non obtemperant, illum agnoscere hand dubitet. Ergo.

Resp. ad 1. D. Id est, verum aut saltem apprehensum seu reali æquivalens, C. verum tantum N. Interdum enim, ut experimento constat, erroneæ opinionēs innumera prorsus mala pariunt æque ac veræ et reales. Quot mala non peperit anabaptistarum, e. g. antinomianorum aliarumque sectarum fanaticus conceptus sive ex præpostera Scripturarum interpretatione, sive ex apprehensio falsis revelationibus aut inspirationibus? Nemo est, qui laudibus non commendat leges datas ad ejusmodi perniciosos fanaticos coercendos. Cum igitur eadem occurrant in casu nostro, jure arguimus sapienter pariter constitutas leges fuisse ad facinora, quæ exinde oriebantur, compescenda; et hæc quidem in hypothesi adversariorum, quam tamen rejicimus.

Ad 2. N. Non enim ex legibus ejusmodi superstitiones originem duxerunt, sed cum jam longe lateque propagatæ essent ac publica privataque res gravissimum detrimentum caperet, leges supervenerunt ad hæc mala aut delenda penitus aut saltem compescenda, alioquin stulte omnino concludere deberemus, homicidia, furta, adulteriaque ac vitia cetera ex legibus contra eadem prolatis orta aut alta fuisse, iisve ansam aut occasionem præbuisse.

Ad 3. D. Ex pravo legum usu, Tr. ex legibus ipsis N. Nec enim duo hæc inter se commiseri possunt. Leges siquidem optime interdum sunt, ast prave omnino in usum deducuntur sive ex judicio immoderato ardore ac præjudicio, sive ex perversa earum intelligentia, sive ex questionum aut processuum, ut aiunt, defectu, sive quacumque alia de causa ex jusque ætatis præsertim moribus. Fieri proinde potuit, ut invalescente timore aut majoris mali formidine c. IX, § 2. 5. et Jusii Lipsii in Taciti Annal. I. II, § 32. in excurs.

(1) Si fides habetur Moshemio in hist. scient. in Marca Brandenburg. pag. 456. in solo electoratu trevir. paucis annis accusati maleficæ superst. et multati sunt 6500. homines. Christ. Thomasius in op. *De crimine magicæ* §. 2. 6. 46. 47. fatetur longe communiores fuisse penes protestantes processus adversus sagas confectos. Attamen Romæ, in hoc scilicet, ut ipsi dicunt, superstitionis et crudelitatis amplissimo domicilio, Romæ, inquam, ut observat Spedalieri in sua *Analisi dell'esame critico del signor Nie. Freret*, cap. X. art. IX, § 5. ne unus quidem morte multatus est ob ejusmodi delicta « In Roma, inquit, non si e mai bruciato alcuno per accusa di stregoneria, come più volte è accaduto in Francia » quod confirmat Bergier *Dict. théol. art. Inquisition*, scribens « l'on n'en connaît aucun exemple à Rome » scilicet capitalis pœnæ adversus hujusmodi reos.

innoxii quandoque cum reis permiscerentur. Ut plurimum tamen, quod animadversione dignum est, qui ad supplicium trahebantur, etsi solo imaginationis æstu laborarent, gravibus criminibus obstrangebantur, de quibus longe facilius constare poterat.

Ad 4. N. Frustra gloriatur philosophia, seu potius incredulitas, se lucem attulisse ad tenebras fugandas. His enim malis non nisi vera religio occurrere potuit per divinas suas institutiones, quibus has paganismi veluti reliquias omnino delevit, quæ altas radices in populis egerant. Hoc ipsa edocuit nihil demones posse absque Dei nutu. Sane ecclesiastici viri primi fuerunt, qui rudiores populos ab ejusmodi superstitionibus abduxerunt. Fridericus Spee S. J. omnium primus in Germaniæ regionibus, ubi processus potissimum instituebantur adversus sagas, facem attulit, atque hunc non solum catholici, sed ipsi protestantes et philosophi sæculi sunt (1). Sane antiquiores philosophos ceteris superstitiones ac magicis artibus maxime addictos juxta dicta fuisse novimus. Quare uni religioni christianæ philosophi recentiores acceptam referre debent rectam judicandi formam, quam sibi tribuunt.

Ad 5. D. Per integram veritatis testatissimæ destructionem, C. per moderatam discussionem, N. Nempe philosophi isti et rationalistæ obtendentes delere se prorsus velle regnum diabolicum, ut ipsi loquuntur, ipsam demonum existentiam negarunt contra publica omnia documenta ac totius humani generis consensum, atque contra traditiones non rudiorum tantum sed et cultiorum populorum. Id fecerunt quod alius quilibet, qui volens domum purgare eam incendit.

Ad 6. D. At perperam, C. jure, N. Longe melius, quam rationalistæ præstiterint, divina revelatio quemvis hominem admonuit, ut in se agnosceret omnium cupiditatem pravitatum ex culpa progenitorum inductam, quæ omnium malorum veluti fons et radix nefaria est; ast simul eundem hominem docuit, diabolum tanquam leonem rugientem circuire quæ-

(1) Cum Leibniti in Theodicea P. 1. §. 96. (opp. edit. Dutens tom. 1. Genev. 1760.) vocasset « Fridericum Spee, Jesuitam, unum et præstantissimum suæ societatis... qui ex nobili Westphalici circuli stirpe oriundus erat, inque odore sanctitatis obiit » subdit § 97. « excellentis hujus viri memoria eruditissimis etiam et sapientibus in pretio esse debet ob conscriptum librum, cui titulum dedit: *Cautio criminalis circa processus contra sagas*, qui fuit magnopere celebratus, inque varias linguas translatus. A magno Electore Moguntino, Joanne Philippo Schoenbornio, eminentissimi Electoris hodierni... patruo, didici, hunc patrem, cum in Franconia esset, quando in magicæ diabolicæ reos habitos igne sæviebatur, et complures ad rogam comitatus fuisset, quos ex confessionibus et perquisitionibus a se factis insontes omnes agnoscebat, adeo commotum fuisse, ut periculo, quod veritas patefacta tum temporis pariebat, nihil territus, opus hoc conscribere statuerit (tacito tamen nomine), quod ingens fructus excepit, quodque in hoc argumento illum ipsum Electorem... ab errore populari ad mitiorem vioremque sententiam traduxit, cum is, simul atque regimen auspiciatus est, exustiones istas compescuisset, in quo sequaces habuit duces Brunsvicensis, ac denique potentissimam aliorum Germaniæ principum statuumque partem. » Frid. Bierlingius alter lutheranus de eodem P. Spee disserens « inter singularia, inquit, sane referendum circa ista tempora virum pontificiæ religioni addictum talia scribere ausum fuisse, quæ hodie vix inter protestantes ubique proferre licet homini candido et veritatis amanti, nisi illepidas murmuraciones adversus se excitare velit » (*De pyrrhonismo historico* cap. IV, §. 5. not. (2)). Dixi *primum* fuisse P. Spee, licet enim ante ipsam P. Tannerus ejusd. Soc. in sua *Theologia scholast.* conatus fuerit aliquod remedium tanto malo afferre; at vix aliquid profecerat.

rentem quem devoret (1), se habere colluctationem non solum adversus carnem et sanguinem, sed etiam adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritum nequitiae in caelestibus (2), docuitque modum ejusmodi hostibus resistendi eosque vincendi. Neutra proinde veritas in dubium, nisi per summum nefas, revocari potest.

Inst. Usus saltem exorcismorum, qui in ecclesia catholica adversus incantationes viget, haud parum confert ad diabolicas superstitiones apud populos fovendas; ergo.

Resp. N. Sed confert potius ad hoc, ut populi sibi persuadeant, Dei omnipotentia et Christi meritis diabolica molimina coerceri. In hypothesi autem adversariorum, juxta quam demoniacae operationes non dantur, inserviunt exorcismi saltem ad corrigendam phantasiae perturbationem tranquillitatemque in animos inducendam. Sane apud protestantes, qui profecto exorcismos non solum non adhibent, sed contemnunt, multo magis invaluit opinio maleficiorum aliarumque demoniacarum operationum, quam apud catholicos (3); idem dicatur de antiquioribus

(1) I. Petr. v. 8.

(2) Eph. vi. 12.

(3) Placet hic afferre, quae Sprengel op. cit. tom. VI. pag. 68 et 69. his verbis scribit: « Verso il fine del sedicesimo secolo si trovarono a Friedeberg nel Brandeburgese, più di 150 indemoniati, e dilatossi sì rapidamente e sì universalmente questo male, che il consistorio (protestante) ordinò a tal uopo delle preci per tutte le chiese. L'egregio signor Moehsen, da cui ho desunto queste notizie, fece vedere che la riforma, anziché impedire, dovette promuovere la propensione a simili assurdità. Lutero stesso non andò scevro da sì vani pregiudizi del suo secolo, di modo che ripeteva da diavoli quasi tutte le malattie, e s'adirava contro quei medici, che osavano derivarle dalle cause naturali » (Luth. opp. P. xxii. pag. 1171. 4. Hal. 1745.). « Asseri inoltre, che il diavolo gli ap-

haereticis, apud quos magia, incantationes, maleficia frequentissima reperuntur (1).

De Angelis hactenus. Jam ad ulteriora magisque necessaria progredimur.

parve in figura di monaco colle mani fatte a guisa degli artigli dei volatili, e che gli propose varii sillogismi (quibus nempe inductus est ad eliminandas Missas privatas). Anche Melantone coltivava la superstizione e si divertiva in raccontare le storie delle streghe e de' fantasmi (Cardan, *De subtilitate*, lib. xix. pag. 657. Melanch. *Declamat.* vol. vi. pag. 646.). Cotesa tendenza a sì vana credulità non potè a meno, subito dopo la riforma introdotta da Lutero, d'accumularsi fra predicatori (*tratti d'ordinario* dalla classe infima de' cittadini o dagli artigiani ignoranti. Finalmente, come riflette saggiamente il signor Moehsen, la riforma contribuì a moltiplicare i sortileggi, le malattie demoniache, le streghe, i fantasmi coll'abolizione de' pellegrinaggi, che presso i cattolici guarivano melanconie ed isterismi con prodigioso successo » (Moehsen. *Storia delle scienze nella Marca di Brandeb.* pag. 503). Plures in haec verba animadversiones institui possent: satis interea sit testimonium ipsorum protestantium circa demoniacae superstitionis progressum apud ipsos, ac remedia, quae in catholicis institutis reperiuntur, etiam si abstrahamus ab omni ope supernaturali. Peregrinationes enim, de quibus loquitur cit. Moehsen, institutae erant ad auxilium Sanctorum implorandum. Adeo apud protestantes invaluerat ejusmodi credulitas, ut non obstante doctissimo opere P. Spee, quamplurimi ex ipsis eam doctrinam et agendi rationem tueri conati sint, inter quos eminent Ben. Carpovius, Dan. Sennerius, Christ. Crosius, Mericus Casaubonus, Henr. Mauritius, Theoph. Spizelius, Jos. Glanvilius, Joan. Bapt. Van Helmontius, Conr. Hartzius, alique bene multi.

(1) Cf. Bergier, *Dict. de Théol.* art. *Magie*.

PARS SECUNDA

De Mundo.

Theologi dogmatici instituta consecrantes sacrarum Scripturarum ac philosophiae tractatoribus eas relinquimus quaestiones quae ad ipsos proprius spectant. Cosmogoniam Mosaicam unicè nobis propugnandam suscipimus tum à neotericis potissimum biblicis, tum à recentioribus nonnullis physicis, geologis, astronomis et criticis oppugnatam. Illi enim creationis historiam, qualis à Mose describitur, ut mythum biblicum traducunt; isti verò geologicis observationibus, supputationibus astronomicis, maxime verò chronologiae studiis Mosaicam historiam diruere penitus contendunt. Frustra verò in his vindicandis nostram operam impenderemus, nisi prius creationem ex nihilo velut dicendorum fundamentum praestitueremus. Ab hoc proinde auspiciant caetera ex ordine prosequemur.

CAPUT PRIMUM.

DE MUNDI CREATIONE EX NIHILLO.

Plus minus errarunt ii omnes, qui vel revelatione destituti, vel eam contemnentes de cosmogonia disse-

(a) Nobis tractatum hunc prelo jam commissuris nuntiatum est R. P. Perronium, ob insignem doctrinae pietatisque laudem, congregationis supremae de propaganda Fide consiliarium à SS. P. nostro Gregorio XVI nominatum esse. (Edit.)

ruerunt, seu de creaturarum rerum origine quaestiones instituerunt. Plerique veterum vel *hylozoismo* sive aeternae materiae existentiae fidem praestiterunt (1); vel emanationis doctrinae, quae rerum omnium congeriem per actionem Dei immanentem explicarunt (2), vel per divinae naturae radiationes (3), vel per panthei-

(1) Conf. Cudworth. l. 1, § 72, seqq. et § 851. Buddei Theses de atheismo p. 236. Platner *Aphorismen* Aphorismi 2, ed. 1, § 1044. Conf. de Nat. deor. l. 2. « Anaxagoras primus omnium rerum descriptionem et modum mentis infinitae vi ac ratione designari et confici voluit. » Virg. *Aeneid.* l. 6, v. 724. seqq., et Heyne excurs. 15. Buhle *Lehrb. d. Geschichte d. Philosophie*, seculib. doctr. historiae philosophiae 4, 156, seqq.

Apud philosophos graecos ita praevalet de aeternitate materiae sententia, ut cum Platone Deum non creatorem sive auctorem materiae, sed *opificem* mundi, seu auctorem formae esse plerique judicarent.

(2) Doctrina emanatismi bifariam dividitur, scilicet in emanatum *immanentem* seu per actionem, quae manet in Deo ipso, et in *transientem*. Primus statuit mundum esse Deum ipsum et convenit cum *spinosismo*; alter, scilicet transiens, consistit in eo, quod putetur materiam ex ipsa Dei substantia promanasse, non secus ac radii à sole evibrantur, aut sicuti ex aranea tela, ex bombyce filamenta produci solent.

(3) Quae ex sententia cabbalarum, si fidem adhibemus Kleukero *Heb. d. Natur. d. Emanationslehre*, etc.,

sinum (1), vel denique per *dualismum* (2). Recentiores autem non pauci philosophi aut veterum commenta veluti è rogo ac cineribus excitarunt, aut gravioribus erroribus mundi originem ejusque existentiam infeecerunt. Alii enim corpora ex mundi notione rejecerunt, solas substantias spirituales statuentes, ut *idealistae*; alii, *materialistae* nuncupati, exclusis spiritualibus substantiis, mundum solis corporibus constare arbitrantur; alii è dementia progressi sunt, ut praeter animam suam omnia è mundo tollant, *egoistae theoretici* appellati (3). Kantius positam distinctionem inter *noimena* et *phaenomena*, seu inter objecta intelligibilia aut subjectiva, et apparentia sive externa, statuit notionem mundi seu totius absoluti esse meram *ideam rationis suae* ultra phaenomena nitentis, et ad absolutum naturam suam tendentis, cujus existentia evinci non potest, et si quilibet id aggrediatur, rationem puram *antinomiis*, seu repugnantibus implicandam fore, eò quòd de mundo non nisi quae *complexu phaenomenorum sensus externi*, possit certò decerni è principiis rationis theoreticae (4). Nos itaque mundi nomine intelligimus seriem unam absolutam entium finitorum contingentium, mutabilium et inter se connexorum, seu rerum omnium universitatem, quaecumque praeter Deum sunt, sive animatae sint, sive inanimatae, sive intelligentes. Cùm verò de intelligentiis puris satis disseruerimus in superiori tractatus parte, ubi sermo fuit de angelis, de homine autem acturi simus in parte tertià, hic mundum adspectabilem et corporeum tantum seu rerum molem, quae nos circumstat, è nihilo conditum esse, propugnandum suscipimus. Ita dùm mundum ex nihilo eductum adstruimus, per *nihilum* intelligimus statum possibilitatis merae internae, *logicae* à nonnullis nuncupatae, seu non existentiae, prout opponitur statui actualitatis et existentiae, atque ut punctum et terminum, à quo actualitas esse coepit, et quidem, ut aiunt, tum ex nihilo *sui*, tum ex nihilo *subjecti* (5).

sen de Naturae doctrinae emanationis, et Tidemann Geist. d. speculativen, etc., id est: Spiritus philosophiae speculativae p. 3, 156, seqq., originem habuit.

(1) De quo in tractatu de Deo disseruimus.

(2) Ib. n. 138, seqq.

(3) Conf. Imre Philosophia, seu Amicum foedus rationis cum experientia. Pestini 1827, par. 5, c. 1, § 5.

(4) Ib. Ex hac theoria factum est, ut Kantiani solam metaphysicam mundi sensibilis pertractent sub titulo *philosophiae naturae* aut *somatologiae metaphysicae*: eam verò, quae de mundo quae toto absoluto, et complexu non tantum phaenomenorum sed et noimenum omnium ageret, cujusmodi ea pars philosophiae est, quae vulgò cosmologia nuncupatur, ne quidem scientiae nomine dignentur. Ante Kantium haec divisio inter *phaenomena* et *noimena*, quae introducta est ad *idealismum* constabiliendum fuit prorsus inaudita. Quatuor universim critici Kantiani de mundo *antinomias* totidem *thesibus* et *antithesibus* expressas ponunt, quas quisque recollere potest apud Galuppi, *Lettere filosofiche*. Messina 1827, lett. 12, p. 270, seqq.

(5) Alii distinguunt inter *nihilum positivum* et *nihilum negativum*. Nihilum positivum vocant illud quod actu non est, sed solum in potentia; nihilum negativum quod neque in actu, neque in potentia saltem proxima est. Alii discrimen posuerunt inter *nihilum negativum* quod significat *ἀπειρητον* vel negationem *omnis entitatis* et inter *nihilum privatium*, quod exi-

PROPOSITIO. — Deus, prout ex divina revelatione constat, mundum ex nihilo in tempore seu cum tempore condidit.

Est de fide, ut patet ex Symbolo Apostolico: « Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem caeli et terrae, » (*visibilem* scilicet et *invisibilem*, ut exponit symbolum Nicæno-Constantinopolitanum, et apertius etiam ex concilio Lat. IV, quod speciatim sancivit), « unum esse creatorem omnium...., qui simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spirituales et corporales, angelicam videlicet et mundanam (1) ». Praefatam doctrinam Moyses satis apertè tradidit per ea verba, quibus librum Geneseos exorsus est: « In principio creavit Deus caelum et terram, » in principio scilicet temporum, creaturas omnes enasci ex nihilo jussit. Etsi verò hebraica vox ברא (barà), quam Alexandrini verterunt *ἐποίησε* fecit, vulgatus autem latinus interpres creavit, tum ex nihilo aliquid educere, tum ex subjecta ac praexistente materia opus conficere ac efformare per se significare possit, quod plura exempla demonstrant (2); in priori tamen significatione in adducto Geneseos loco accipi debere, mundumque proinde ex nihilo tum *sui* tum *subjecti*, atque in tempore seu cum tempore conditum esse ex ejus collatione cum aliis Scripturae textibus et ex sensu traditionali apertè colligitur. Etenim praeter ea quae Ps. 101 habentur: *Initio tu, Domine, terram fundasti, et opera manuum tuarum sunt caeli*, Christus Joan. 17, 5, sic Patrem

stans quidem aliquid scilicet *materiem* supponit; sed ad aliquid producendum prorsus ineptam et informem. Deum aiunt hi primum produxisse ex nihilo negativo, scilicet *ἐξ οὐκ ὄντος* ex non ente, nihilum privatium seu materiem informem (creatio prima dicitur), seu primi ordinis, deinde ex materia informi res creatas omnes (creatio secunda nuncupata). Ad tollendam proinde omnem aequivocationem, quae in varià *nihili* notione inest aliis verbis usi sumus.

(1) In cap. *Firmiter*, superius adducto.

(2) Vox ברא proprie significat cadere, uti Jos. 17, c. 15. *וּבְרַאת לְךָ שָׂם* ascende in sylvam et succide tibi *illuc*, et rursum ib. v. 18, *וּבְרַאת אֶת־הָאֲרָצוֹת*

וּבְרַאתָם et succident eas in gladiis suis. Porrò ברא, ut observat Schultens ad excerpta Hamase c. 384, denotat praecidere, praecidendo ascicare, ac *dedolare*, adhibitis nempe instrumentis fabrilibus, atque adeò *exasciare*, mox *fabricari*, ut Ezech. 21, c. 31; ita etiam Scheidius in libro Geneseos ad fidem codd. Mss., etc., tum verbum ברא omnino eadem significatione sumitur quae נשע et יצר *fecit, finxit*.

Ita quidem Car. Rosenmuller; ast fallitur; ברא enim in conjug. *kal* potius proprie significat creavit, nec nisi in conjug. *piel* usurpatur in sensu succidendi, cadendi, etc., etonim nusquam in sacris litteris eo sensu accipitur nisi in *piel*; quòd si Gen. 1, 21, 27, occurrat vox ברא quae significare possit formavit, non autem speciatim creavit, attamen si sumatur pro toto supposito hominis et animalium, de quibus illic sermo est, commodè in nativo suo creandi sensu accipi potest; quidquid porrò sit, in notione creandi verbum ברא in *kal*, accipi debere evidens fit ex antiquis versionibus et linguis affinis, ut patet ex loco, quem versamus. Num verò ex hoc loco divisim sumpto ostendi possit vocem, creavit, à Moysse usurpari in sensu educationis ex nihilo, non contendimus, quum neque apud Latinos haec vis insit huic verbo. Conf. Petav. supra, de *Opif.* l. 1, c. 1, § 8, seqq.